

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Sivil Toplum Alanında Güncel Gelişmeler I

Üçüncü Sektör veya Sosyal Ekonomi Sektörü Geri mi Döndü?

Avrupa Birliği Sosyal Ekonomi Eylem Planı: TSE:

Üçüncü Sektör veya Sosyal Ekonomi Sektörü Geri mi Döndü?

Örgütlenme Özgürlüğünün İzlenmesi Projesi kapsamında hazırlayacağımız bilgi notlarında başta AB, BM ve OECD olmak üzere uluslararası kuruluşların sivil toplumu nasıl ele aldığını değerlendirmeye çalışacağız. Bu çabamızın bir parçası olarak, öncelikle 2021 yılında yayınlanan AB düzeyinde iki önemli belgenin kısa bir değerlendirmesini yapmaya çalışacağız.

Öncelikle **“Sosyal Ekonomi Eylem Planı: İnsanlar için Çalışan Bir Ekonomi İnşa Etmek”** (Building an Economy that Works for People: an Action Plan for the Social Economy) isimli Sosyal Ekonomi Eylem Planını özetleyeceğiz. İkinci olarak ise Avrupa Parlamentosu tarafından hazırlatılan **“Sınır Ötesi Dernekler ve Kar Amacı Gütmeyen Örgütler için Ortak Bir Avrupa Statüsü”¹** (A Statute for European Cross-border Associations and Non-profit Organisations) isimli raporu ele alacağız.

¹ [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662630/EPRS_STU\(2021\)662630_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2021/662630/EPRS_STU(2021)662630_EN.pdf)

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Sosyal Ekonomi Eylem Planı

Avrupa Komisyonu 2020 yılında yayınladığı ve 2021 yılında pandeminin etkilerini göz önünde bulundurarak güncellediği Yeni Sanayi Stratejisinde 14 sanayi ekosistemini tanımlıyor.

Bu 14 ekosistem: Havacılık ve savunma, zirai gıda, inşaat, kültürel ve yaratıcı endüstriler, dijital, elektronik, enerji yoğun sanayiler, yenilenebilir enerji, sağlık, hareketlilik-ulaştırma-otomotiv, yakın çevre ekonomileri, sosyal ekonomi ve sivil güvenlik (*proximity, social economy and civil security*), perakende, tekstil, turizm.

Bu 14 sanayi ekosistemi arasında sıralanan sosyal ekonomi, sivil toplum açısından gün geçtikçe önem kazanmaya başlayan bir kavram haline geldi. Sosyal ekonomi kavramının özellikle son dönemde yayınlanan uluslararası (başta BM ve OECD) veya AB düzeyindeki politika belgelerinde kimi zaman tek başına kimi zaman- sa "TSE" kısaltmasıyla birlikte kullanıldığını daha fazla görmeye başladık.

TSE kısaltması "third or social economy" sektörü kavramının baş harflerinden geliyor.

Yani "üçüncü sektör veya sosyal ekonomi sektörü"... Bu durum ister istemez 90'lı yıllarda Türkiye'de de popüler olan "üçüncü sektör" kavramının daha güçlü olarak yeniden gündemimize girip girmediği sorusunu akla getiriyor.

Bu sürecin bir sonucu olarak, Avrupa Komisyonu 9 Aralık 2021 tarihinde Sosyal Ekonomi Eylem Planını yayınladı.

Komisyonun tespitlerine göre Avrupa çapında 13,6 milyon kişı sosyal ekonomi alanında istihdam ediliyor, bu istihdam üye ülkeler arasında farklılık gösterse de toplam istihdamın %0,6'sı ila %9,9'unu oluşturuyor. Benzer bir şekilde toplam 2,8 milyon sosyal ekonomi kuruluşu olduğu tahmin ediliyor.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Bu istihdamın, özellikle gençlerin ve dezavantajlı grupların (örneğin engelliler, yaşlılar, uzun süreli işsizler, göçmen, azınlık ırk veya etnik kökene sahip kişiler -özellikle Romanlar-, bekar ebeveynler) iş piyasasına dahil olmasında önemli bir rol üstlendiği görülüyor.

Bu noktada, sosyal ekonominin toplumsal cinsiyet eşitliğinin geliştirilmesine katkı sağladığı da vurgulanabilir, bir yandan pek çok kadın, sosyal ekonominin yarattığı işler aracılığıyla işgücü piyasasına erişirken, diğer yandan da sosyal ekonominin sunduğu sosyal hizmetler ve bakım hizmetleri, kadınların daha geniş işgücü piyasasına erişimlerini sağlıyor.

Sosyal ekonominin Fransa gibi bazı ülkelerde gayri safi yurtiçi hasılaya katkısının yaklaşık %10 olması da plandaki çarpıcı tespitler arasında yer alıyor.

Eylem Planının iddialı tespitlerinden biri de sosyal ekonominin, COVID sonrası dönemde ekonomiyi kapsayıcı ve sürdürülebilir bir yaklaşımla yeniden şekillendirme ve daha adil bir ekolojik, ekonomik ve sosyal dönüşüme yol açma potansiyeli olarak belirlenmiş.

Ancak bu konudaki temel engellerden birinin bu potansiyelin henüz farkında olunmaması olduğunun altı çizilmiş. Sosyal ekonomi kavramının en az 10 üye ülkede tanınmadığı da eylem planında vurgulanmış. Finansmana erişim sorunları, kamu alımlarında yer alamama ve devlet yardımlarından faydalanamama temel eksiklikler olarak vurgulanıyor. Bu durumun Türkiye ile de büyük benzerlik gösterdiğini vurgulamakta fayda var.

2021-2030 yılları arasında uygulanacak Eylem Planı ile sosyal inovasyonun geliştirilmesi, sosyal ekonominin desteklenmesi ve sosyal ekonominin, sosyal ve ekonomik dönüşüm gücünün güçlendirilmesi hedefleniyor.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Sosyal ekonomi nedir?

Sosyal ekonomi kavramının Batı Avrupa ülkelerinin sosyal, politik ve ekonomik tarihinde yaklaşık 200 yıllık bir geçmişı olduğu söyle-
nebilir. Tipik bir sosyal ekonomi aktörünün genel kabul gören baş-
lıca özellikleri aşağıdaki şekilde tanımlanabilir:

- Gönüllü katılım,
- Özerk karar alma süreçleri,
- Tüzel bir kişiliğin varlığı,
- İktisadi bir faaliyet,
- Demokratik bir yönetim sistemi,
- Kar amacı gütmeme yönelimi ve elde edi-
len karın sermayeye transfer edilmemesi.

**Sonuç olarak, sosyal ekonomi aktörlerini sermayeye değil
insana hizmete eden bir ekonomik aktör olarak tanımlayabiliriz.**

(International Encyclopedia of Civil Society, sayfa 1405)

AB tarafından yayınlanan Eylem Planında ise, sosyal ekonominin farklı iş ve organizasyon modellerine sahip bir dizi oluşumu kap-
sadığı belirtiliyor. Sosyal ekonomi aktörlerinin temel ortak ilke ve
özellikleri ise şöyle tanımlanmış.

- İnsanların yanı sıra sosyal ve/veya çevresel
amacın kâr üzerindeki önceliği,
- Üyelerin/kullanıcılarının veya genel olarak
toplumun menfaatine yönelik faaliyetler
yürütmek için kâr ve artı değerin çoğunun
yeniden yatırımı,
- Demokratik ve/veya katılımcı yönetim.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Genel olarak AB düzeyinde mal ve hizmet sağlayan 5 ana yapı (kooperatifler, dayanışma ağları/toplulukları -*mutual benefit society*-, dernekler, vakıflar ve sosyal girişimler) sosyal ekonomi aktörlerini oluşturuyor.

Türkiye açısından baktığımızda ise her ne kadar yasal olarak henüz tanımlanmasa da sosyal kooperatifleri (<https://www.stgm.org.tr/blog/peki-nedir-bu-sosyal-kooperatificilik>) veya kar amacı gütmeyen kooperatifleri, sosyal girişimleri (<https://www.sosyalgirisimcilik.org>) ve daha geleneksel ve yaygın yapılar olan dernekleri ve vakıfları bu kapsamda ele almamız mümkün.

Eylem Planının en önemli çıkış noktasını, konuya ilişkin elverişli bir ortam yaratılmasının sosyal ekonominin gelişmesi için önemli bir ihtiyaç olarak tespit edilmesi olduğu anlaşıyor. Ancak bu noktada en önemli zorluk sosyal ekonominin sektörler arası niteliği ve farklı tüzel kişilikleri kapsıyor olması. Bu zorluğa AB üye ülkeleri arasındaki düzenleme farklılıklarını da ekleyebiliriz. Bu noktada yapılacak bir düzenleme vergi, kamu alımları, rekabet hukuku, sosyal güvenlik ve işçi hakları, eğitim, beceri geliştirme, sağlık hizmetleri, KOBİ'ler, döngüsel ekonomi gibi bir dizi alana müdahale etmeyi gerektiriyor.

Eylem Planında, bu bağlamdaki en önemli tespitlerden biri de sosyal ekonomi aktörleri tarafından tercih edilen tüzel kişiliklerin farklılıklarını da göz önünde bulundurma gerekliliği, sosyal ekonomi aktörü olarak tanımlanabilecek bütün aktörlerin, ortak noktaları olsa da farklı hedef, yaklaşım ve çalışma şekilleri var, doğal olarak karşılaştıkları zorluklar da farklılaşıyor.

Doğrudan Türkiye'de yaşanan zorluklarla karşılaştırmak bu yazı kapsamında mümkün olmasa da bütün bu yapıların yaşadığı temel zorluklar Sosyal Ekonomi Eylem Planında özetlenmiş. Örneğin kooperatifler, üye yapıları gereği sermaye yatırımı almakta zorlanırken, dayanışma ağları kar amacı gütmeme niteliklerinin tanınmaması gibi bir zorlukla karşılaşıyor. Dernekler ve vakıflar ise AB düzeyinde tek pazarın getirdiği avantajlardan faydalanamıyor ve dernekler farklı ülkelerde çalışırken zorlukla karşılaşıyor, vakıflar ise ülkeler arasındaki vergi düzenlemesi farklılıkları nedeniyle sınır ötesi bağışlarla ilgili bir dizi zorlukla yüzleşiyor. Sosyal girişimciler

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

ise son yıllarda yaşanan olumlu gelişmelere rağmen yasal düzenleme ve politika konusundaki eksikliklerle mücadele ediyor.

Eylem Planı kapsamında ne yapılacaktır?

- Avrupa Komisyonu karşılıklı öğrenme olanakları yaratacak ve üye ülkelere rehberlik sağlayacak ve destek verecek,
- Üye ülkelerin kamu alımları politikalarının sosyal ekonomi aktörlerini daha fazla içermesi için yeni inisiyatifler harekete geçirecek ve Komisyonun kendi alımlarında sosyal faydayı öne çıkaracak,
- Yerel düzeyde, kırsal alanda ve sınır ötesi iş birliği alanında sosyal ekonominin güçlendirilmesi için çalışacak,
- Uluslararası düzeyde sosyal ekonominin teşvik edilmesi amacıyla kullanılan mali araçlar kapsamında sosyal ekonominin güçlendirilmesi konusuna yer verilecek ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği güçlendirilecek,
- Finansmana erişimin kolaylaştırılması için AB'nin kullandığı finansal araçlar içerisinde sosyal ekonomiye daha fazla kaynak ayrılması sağlanacak,
- Sosyal etki ölçümünün yaygınlaştırılması ve geliştirilmesi amacıyla standart

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

yöntemler geliştirilecek,

- Sosyal inovasyonun geliştirilmesi için tedbirler hayata geçirilecek,
- Bütün AB üye ülkelerinde sosyal ekonomi konusunda niteliksel ve niceliksel daha fazla veri toplanması sağlanacak,
- AB düzeyinde hayırseverlik ve bağışçılık konusunda yeni bir çalışma hayata geçirilecek.

Kısa bir özetini vermeye çalıştığımız Sosyal Ekonomi Eylem Planına <https://ec.europa.eu/social/main.jsp?langId=en&catId=89&newsId=10117&furtherNews=yes#navItem-1> adresinden ulaşabilirsiniz.

Türkiye'deki durum

Öncelikle Türkiye'deki durumun, yukarıda özetlemeye çalıştığımız ve Sosyal Ekonomi Eylem Planında da eleştiri konusu yapılan hususlarla büyük ölçüde örtüştüğünü söyleyebiliriz. Öncelikle en önemli konunun bakış açısı ve farkındalık eksikliği olduğu söylenebilir. Konuya ilişkin herhangi bir yasal düzenleme olmaması da aslında bu eksikliğin bir parçası.

Örneğin 11. Kalkınma Planında "sosyal ekonomi" kavramı hiç kullanılmıyor. Bununla birlikte 11. Kalkınma Planında aşağıdaki ifade yer alıyor:

"452.4 Sosyal girişimcilikle ilgili düzenleme yapılacak, sosyal etkinin ölçülmesine yönelik kapasite artırılacak, analiz sonuçlarına göre iyi uygulamaların toplum katkıları oranında destek miktarlarının kademeli olarak artırılması sağlanacaktır."

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Ancak sosyal girişimcilik konusunda yürütölen çalışmaların hangi aşamaya geldiğine ilişkin kamuoyuyla paylaşılmış bir bilgi bulunmuyor. Sosyal girişimcilik konusunun bir dizi iyi niyetli girişimle ölkö gündeminde daha fazla yer almaya başladığı da gözlemlenebiliyor.

Türkiye’de sivil toplum örgütlerinin, dar tanımını kullanırsak derneklerin ve vakıfların, yarattığı ekonomik değeri ölçebilmek bir diğer sorunlu alan olarak öne çıkıyor.

Kısa bir süre sonra yayınlayacağımız “Türkiye’de Sivil Toplum Örgütlerini Kapasitesi ve Sınırlılıkları Raporu”nda daha detaylı değerdendirmelere yer veriyoruz, ancak bu noktada öne çıkan bazı bulgularımızı şimdiden paylaşabiliriz.

- **Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan istatistiklerde 2020 yılında derneklerde 41.727 tam zamanlı çalışan, 4.714 yarım zamanlı çalışan ve 32.551 proje zamanlı çalışan bulunduğu ifade ediliyor. 2021 yılı itibariyle faal dernek sayısının 121.932 olduğu ve toplam profesyonel çalışan sayısının 78.452 olduğu göz önünde bulundurulduğunda, dernek başına çalışan sayısının 0,6 olduğu sonucuna varılıyor. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan istatistiklere göre ise yeni vakıf sayısının 5.906 ve yeni vakıflarda ücretli personel sayısı 17.278 olduğu düşünöldüğünde, vakıf başına düşen personel sayısının 2,9 olduğunu görüyoruz. Bu noktada araştırmaya katılan STÖ’lerin %86’sında tam zamanlı ücretli çalışan olmadığı görülüyor.**

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

- STÖ'lerin kapasitesi konusunda en önemli göstergelerden biri de örgütlerin finansal durumları ve yarattıkları ekonomik değerin ölçülmesidir. Öncelikle Türkiye'de sivil toplum alanının yarattığı ekonomik değere ve sektörün büyüklüğüne ilişkin kapsamlı bir değerlendirme yapmak yayınlanan veri setiyle mümkün değildir. Ancak Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğü tarafından derneklere ait gelir toplamaları yayınlanmaktadır. 2020 yılında gelir toplamı yaklaşık olarak 27,6 milyar TL, 2016 yılında ise 12,2 milyar TL olarak belirtilmektedir. Gelirin son 5 yılda yaklaşık ikiye katlanmasına ilişkin gerçekçi bir açıklama yapmak hali hazırda mümkün değildir. Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan istatistiklerde ise 2020 yılı gelir toplamı 31,4 milyar TL, gider toplamı 10,9 milyar TL, aktif varlıklar toplamı ise 95,7 milyar TL olarak yayınlanmıştır.

Sonuç olarak elimizdeki resmi verilerden yola çıkarak yeni vakıflar ve derneklerin 2020 yılı için toplam gelir tutarının yaklaşık 59 milyar TL olduğu sonucuna varılabilmektedir.

- STÖ'lerin en önemli gelir kaynağı bireysel bağışlar (%59) ve üye aidatları (%42). İktisadi işletme gelirleri vakıflarda yüzde 22 oranıyla öne çıkarken, derneklerde %10,4 olarak üçüncü sırada yer alıyor. Aidatların gelirler arasında ikinci sırada olduğunu ancak düzenli olarak toplanamadığını da vurgulayabiliriz. Kurumsal bağışlar ve kamu kurumlarından gelen proje/hibe desteklerinin ise yüzde 10'un altında dille getirildiğini görüyoruz. STÖ'lerin yaklaşık yüzde 10'u ise herhangi bir geliri olmadığını beyan ediyor.

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

Türkiye’de ne yapılabilir?

- **Sosyal ekonomi aktörlerine ilişkin bütüncül bir bakış açısı geliştirilmesi büyük önem taşıyor. Öncelikle ilgili bütün aktörlerin farkındalık ve bilgi düzeyinin geliştirilmesi gerekiyor.**
- BM, OECD, ILO ve AB düzeyinde yürütülen faaliyetlerin çok daha yakından takip edilmesi ve Türkiye’den aktörlerin bu çalışmalara daha fazla katkı vermesi kolaylaştırılabilir.
- Kamu alımlarında sosyal ekonomi aktörlerine öncelik verilebilir. Özellikle yerel yönetimlerin bu doğrultuda önemli adımlar atması mümkün. Türkiye’de uygulanan AB projeleri kapsamında yapılan küçük ölçekli mal ve hizmet alımlarının (promosyon malzemeleri, danışmanlık hizmetleri, eğitim organizasyonlar gibi) sosyal ekonomi aktörlerinden yapılması gündeme getirilebilir. Bu kapsamda çerçeve düzenlemeler kısa vadede mümkün olmasa da yapılacak alımların bir kısmının sosyal ekonomi aktörlerinden yapılmasına ilişkin öz düzenlemeler yürürlüğe konulabilir.
- Konuya ilişkin veri bazlı karar almayı sağlamak amacıyla daha fazla veri üretilmesi gerekiyor.
- **Dernek ve vakıfların ekonomik faaliyetlerinin, istihdam ve vergi kolaylıklarını da içerecek şekilde kolaylaştırılması, Yardım Toplama Kanunun değiştirilmesi ve örgütlenme özgürlüğünün önündeki kısıtlamaların kaldırılması büyük önem taşıyor.**

Avrupa Birliği tarafından
finanse edilmektedir.

- Sosyal ekonomi veya sosyal girişimcilik özelinde ilgili aktörlerin farkındalığını ve kapasitesini geliştirecek pilot bir AB projesi hayata geçirilebilir.

Konuya ilişkin daha fazla okuma yapmak isterseniz aşağıdaki web sayfalarını inceleyebilirsiniz.

<https://sosyalkooperatif.org>

<https://sosyalekonomi.org>

<https://www.sosyalkooperatif.com>

<https://www.sosyalgirisimcilikagi.org>

<https://www.stgm.org.tr/blog/peki-nedir-bu-sosyal-kooperatifcilik>

https://tusev.org.tr/usrfiles/images/TUSEV_SosyalKooperatifBilgiNotuTR.08.11.18.pdf